

Interferențe lingvistice multiculturale în desemnarea pieselor vestimentare pentru acoperirea capului

Ilona BĂDESCU*

Pieces covering the head are essential clothing involving two characteristics: a denotative and an objective one and a connotative one with social and ideological intrusions. In spite of other clothing items, those used to cover the head are strongly social connoted respecting the hierarchy of the human body. Social ranks, but also tastes and styles, are very well coded at this level. This terminological source is relevant to multicultural contacts both at the linguistic interferences level and the level that allowed those words.

Keywords: lexical borrowing, semantic field, clothing, synonymic series, expressions

Cuvintele-cheie: împrumut lexical, câmp semantic, vestimentație, serii sinonimice, expresii

1. De-a lungul istoriei umanității, piesele vestimentare au avut numeroase roluri, în funcție de epoci, tradiții și mentalități (Grau, 2002: 7-12):

a) neîndoielnic, un prim rol al pieselor vestimentare a fost acela de acoperire a goliciunii trupului, la început ca protecție împotriva fenomenelor atmosferice, iar mai apoi dintr-un sentiment de pudoare. Conform mitului biblic, încă de la începuturile umanității, piesele vestimentare comportă și o puternică încărcătură simbolică: hainele pe care Dumnezeu le dăruiește primilor oameni când i-a izgonit din Grădina Edenului au, pe de o parte rolul de a le menaja pudorea, iar pe de altă parte, reprezintă și simbolul decăderii omului, pecetea infamiei;

b) hainele au și o funcție estetică și simbolică, determinată de: formă, mărime, tehnica execuției, material, culoare, destinație;

c) o altă funcție a hainelor, este aceea de crea impresii eronate despre oameni, de a disimula (prezintă și în tradiția biblică: Iacob se folosește de haine pentru a-și înșela tatăl orb pentru a obține binecuvântarea în locul drept al lui Esau), de a ascunde identități sau defecte, de a camufla (căciula care te face nevăzut din basmele românești);

d) vestimentația are și o dimensiune culturală, socială, identitară sau religioasă, evoluția acesteia fiind strâns legată de transformările economice, sociale, politice și religioase, de percepția și asumarea acestora. În orice epocă, „haina” a reflectat nivelul de dezvoltare a societății, echitatea sau inechitatea socială; mentalitățile, obiceiurile și tradițiile, interferențele culturale. Vestimentația reprezintă de asemenea, un element esențial în construirea și transmiterea identității sociale a individului, oferind informații despre distincția masculin/feminin, apartenența la o anumită clasă socială, vârstă, etnie, preferințe culturale și sexuale (MacKenzie, 2010: 6).

2. Vorbind despre vestimentația românească, trebuie să ne raportăm la cele două dimensiuni ale sale: *costumul urban/civil* și *costumul tradițional*.

În diferite perioade istorice, în funcție de contextul politic, social, și cultural, *stilul vestimentar urban* românesc a cunoscut mai multe influențe:

- până în sec. al XV-lea s-a aflat sub influența costumului oriental și bizantin;
- influență occidentală;
- revenirea la formele bizantine aduse de fanarioții greci, dar în sec. al XVIII-lea vor fi preluate elemente din costumul turcesc;
- influențele modei Occidentului.

În schimb, *costumul tradițional* românesc, care a conservat peste veacuri atât piesele lui de bază, cât și modul de a le confecționa, reprezintă și astăzi marca noastră identitară. Cu toate acestea, contextul politico-social și-a pus amprenta și asupra lumii statornice a satului. În timp, așezarea în acest spațiu geografic a unor populații de diferite origini (maghiari, germani, slovaci, sârbi, bulgari, cehi, evrei, lipoveni, ruși, armeni, ucrainieni, greci, turci, romi etc.), a contribuit la o diversificare culturală, dar și la o înmulțire a tipurilor de costume, întrucât fiecare și-a adus și și-a conservat propria vestimentație tradițională.

*lect. univ. dr., Universitatea din Craiova; e-mail: ilonabadescu@yahoo.com

Pe de altă parte, conviețuirea de durată a românilor cu diferite minorități etnice a determinat apariția în portul românilor din anumite zone a unor piese vestimentare și croiuri preluate de la una sau alta din aceste etnii, care au dat portului românesc local un specific aparte.

3. Influențele culturale și coexistența românilor cu mai multe etnii, fenomene care, printre altele, au dus la și apariția în spațiul românesc unor noi piese vestimentare, au determinat în plan lingvistic, apariția unor noi termeni.

În limba română, câmpul semantic al pieselor vestimentare are o foarte bună reprezentare, fiind alcătuit dintr-un mare număr de termeni care au origini diferite și care au pătruns în limbă în diferite perioade istorice.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra termenilor care denumesc piesele pentru acoperirea capului.

În urma despuierii dicționarelor, am identificat un număr de aproximativ 80 de termeni care denumesc piese vestimentare pentru acoperirea capului. Acești termeni se regăsesc în diferite variante regionale, stilistice și funcționale ale limbii române: termeni specifici vestimentației urbane/civile, termeni specifici costumului popular, termeni specifici unor profesii; termeni din limba comună, termeni populari, termeni regionali, termeni învechiți.

a) Termeni din limba comună care denumesc piese pentru acoperirea capului specifici vestimentației urbane/civile:

bandână „batic” < engl. *bandana* (dexonline.ro);

băscă „acoperământ pentru cap, confecționat dintr-un material moale, de obicei din lână, având formă rotundă și plată, cu marginile îndoite înăuntru; beretă” < fr. (*beret*) *basque* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

beretă¹ „acoperământ pentru cap, confecționat dintr-un material moale, de obicei din lână, având formă rotundă și plată, cu marginile îndoite înăuntru; bască” < fr. *béret* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

bonetă¹ „acoperământ pentru cap, confecționat din pânză sau stofă, fără boruri, cu două panglici care se leagă sub bărbie, purtată de copii și de bătrâne, odinioară de femei în general” < fr. *bonnet* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

capişón „glugă cu unul sau două colțuri, care atârnă pe spate și care se poate ridica pentru a proteja capul de intemperii” < fr. *capuchon* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

căciulă „obiect confecționat din blană de oaie sau de alt animal și care servește la acoperirea capului” < cf. alb. *kësul* ¹ *ë* (DLR, s.v., DEX, s.v., cf. DER, s.v.);

cipilică „căciuliță, basc mic care se poartă pe creștetul capului” < *et. nec.* (DEX, s.v.);

fes 1. „acoperământ al capului pentru bărbați, de forma unui trunchi de con, făcut din pâslă sau postav (roșu) și adesea împodobit cu un ciucure, purtat mai ales de musulmani”; 2. „căciuliță croșetată sau calotă de fetru purtată (de femei și de copii) pe vârful capului” < tc. *fes* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., Suciu, s.v.);

gambetă „pălărie bărbătească din fetru tare, cu calota rotundă, bombată, și cu boruri înguste, îndoite în sus; melon” < n. pr. *Gambetta* (DLR, s.v., DEX, s.v.);

glugă „obiect de îmbrăcăminte în formă de pungă conică (atașat unui palton, unei canadiene etc.), care acoperă capul a-l proteja de intemperii” < cf. bg. *gugla* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

jobén „pălărie bărbătească înaltă, de formă cilindrică, tare, de obicei de culoare neagră, purtată astăzi numai la ceremonii; cilindru” < n. pr. *Jobin* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

melón „gambetă” < fr. *melon* (DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

panamá „pălărie făcută dintr-o împletitură de paie obținute din frunzele unui palmier care crește în Panama” < n. pr. *Panama*, fr. *panama* (cf. DEX, s.v., MDA, s.v.);

pălărie „obiect folosit pentru acoperirea capului, format dintr-o calotă de pâslă, de paie, de pânză etc. (cu boruri)” < *et. nec.* (DEX, s.v.); it. *cappelleria* (MDA, s.v., DER, s.v.);

scúfă „scufie” < ngr. *skúfos* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

scufie¹ 1. „căciuliță de formă specială, care se leagă sub bărbie, purtată mai ales de sugari;

bonetică”; 2. „bonetă de pânză, de stofă etc., care se poartă mai ales noaptea, în timpul somnului; tichie, căciuliță” < ngr. *skúfia*, it. *scuffia* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

scufiță „diminutivul lui *scufă*” < *scufă* + *-iță* (DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

tichie „obiect de îmbrăcăminte din stofă sau din pânză, de forma unei calote sferice, care acoperă numai creștetul capului; bonetă, scufiță” (var., reg. *chitie*, *chichie*, *cicie*, *tâtâie*, *titie*, *tilie*) < tc. *takke* (DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.), tc. (înv.) *takiye*, *takiye*, *takiya*, **tikiye* (mod.) *takke* (cf. DER, s.v., Suciu, s.v.);

tócă „căciuliță sau pălărioară purtată de femei” < fr. *toque* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

turbán „acoperământ pentru cap format dintr-o bandă lungă de stofă, de mătase sau de pânză, de obicei albă, pe care o poartă bărbații din unele țări orientale înfășurată de mai multe ori în jurul capului; acoperământ pentru cap format dintr-o bandă din diverse materiale textile, pe care femeile și-o înfășoară în jurul capului, în loc de pălărie” < fr. *turban*, germ. *Turban* (c.f. DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

văl „bucată de țesătură fină, de obicei transparentă, pe care și-o pun femeile pe cap sau cu care își învâluie corpul ori o parte a lui” < lat. *velum*, fr. *voile*, it. *velo* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v., DER, s.v.);

voál „bucată de țesătură fină, rară, cu care femeile își acoperă capul sau fața; vâl” < fr. *voile* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.).

b) Termeni specifici unor profesii:

- termeni specifici veșmântului monahal:

camilăfcă „potcap acoperit cu un vâl, de obicei negru, care atârână pe spate, purtat de prelații și călugării ortodocși la anumite ocazii” < sl. *kamilavka* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

caúc¹ „potcap purtat de călugări” < tc. *kavuk*, *kauk* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., Suciu, s.v.);

comănác¹ „acoperământ al capului, de formă cilindrică, fără boruri, confecționat din lână sau din pâslă, purtat de călugări și de călugărițe” < et. nec. (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

culión (înv.) „potcap mic, rotund, de catifea (negru la călugări, roșu la protopopi și albastru la orice preot), fără boruri” < ngr. *kukúl(i)*, *kukúlion* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

mítră „acoperământ al capului de formă sferică sau conică, uneori bogat ornamentat, purtat mai ales de arhieriei în timpul slujbei religioase < sl. *mitra*, ngr. *mitra* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

potcáp „acoperământ al capului, de formă cilindrică fără boruri, purtat de preoții și călugării ortodocși” < sl. *podúkapű* (DLR, s.v., MDA, s.v., DER, s.v.);

potcapóc (înv. și reg.) „potcap” < vsl. *podukapű* și *podukapokű* (cf. DLR, s.v., MDA, s.v., DER, s.v.);

scufie² „căciuliță rotundă, de culoare neagră, pe care o poartă călugărițele” < ngr. *skúfia*, it. *scuffia* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

tiără „mitră papală formată din trei coroane suprapuse, decorate cu flori de crin stilizate” < fr. *tiare*, lat. *tiara*, ngr. *tiara* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

trirégn (italienism) „tiară papală” < it. *triregno* (MDA, s.v.);

- termeni specifici unor uniforme (militare, școlare etc.):

berétă² „șapcă marinărească fără cozoroc” (var. *beret*) < fr. *béret* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

bonétă² 1. „tichie din pânză albă, de formă cilindrică sau conică, purtată mai ales de personalul medical și de bucătari, în scopuri igienice”; 2. „chipiu fără cozoroc, de formă lunguiață, purtat de militari” < fr. *bonnet* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

cască 1. „acoperământ pentru cap, făcut din metal, din piele sau din cauciuc și folosit de militari, de unii sportivi și de unii muncitori pentru protecția capului”; 2. „acoperământ pentru cap din cauciuc sau din material plastic, folosit pentru a feri părul de apă” < fr. *casque* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

caschétă 1. „șapcă mare, rotundă, cu cozoroc, care face parte din echipamentul militarilor”; 2.

„acoperământ de cap din cauciuc, folosit de înotători pentru a nu-și uda părul” < fr. *casquette* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

chipíu 1. „șapcă (de uniformă) cu fundul rotund și tare și cu cozoroc”; 2. „acoperământ de cap ca o șapcă rotundă, tare, cu cozoroc, purtat de militari, de unii funcționari etc.” < fr. *képi* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

șápcă „acoperământ de cap (pentru bărbați) confecționat din pânză, piele sau postav, cu o calotă rotundă sau plată și prevăzut cu un cozoroc, purtat, în general de militari, elevi, muncitori etc. și având uneori semnele distinctive ocupației” < bg., rus. *šapka* „căciulă” (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

zaiîmf (rar, livr.) „văl” < fr. *zaiîmph* (DEX, s.v., MDA, s.v.).

c) Termeni învechiți:

caúć² „acoperământ de cap, înalt și rotund, făcut din pâslă, pe care îl purtau în trecut boierii și, uneori, femeile” < tc. *kavuk*, *kauk* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., Suciu, s.v.);

calpác 1. „căciulă mare sferică sau cilindrică, de piele neagră, tivită cu blană scumpă, pe care o purtau domnul și boierii mari (mai târziu și negustorii străini)”. 2. „căciulă purtată la unele uniforme militare” < tc. *kalpak* (DER, s.v., DEX, s.v., Suciu, s.v.);

capélă 1. „pălărie de femeie”, 2. „șapcă de postav cu cozoroc moale, purtată de militari” < ngr. *kapéllo*, it. *cappello* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

cealmá „turban” < tc. *çalma* (DLR, s.v., DER, s.v., Suciu, s.v.);

cilíndru „juben” < fr. *cylindre*, lat. *cylindrus* (DLR, s.v., DEX, s.v.);

comănác² 1. „acoperământ al capului asemănător cu comănacul¹ purtat în trecut de bărbați”; 2. „căciuliță de mătase sau de stofă scumpă, purtată în trecut de femei” (var. *comanac*) < et. nec. (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

cúcă (înv.) „căciulă înaltă, uneori împodobită cu pene (de struț), pe care o purtau căpeteniile turcești și domnii români în timpul ceremoniilor” < tc. *kuka* (DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v., Suciu, s.v.);

fișíu „batic subțire de mătase” < fr. *fichu* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

gugiumán „căciulă de samur cu fundul alb (pentru domnitor și beizadele) sau cu fundul roșu (pentru boieri)” < tc. *güceman*, *gücemin*, *gücimen*, *güceymen* (cf. DEX, s.v., Suciu, s.v.);

işlíć „căciulă de blană scumpă sau de postav, de format mare, cilindrică sau cu fundul pătrat (din alt material) purtată de domni, de boieri și uneori de soțiile lor, iar mai târziu de negustori, de lăutari etc.” (var. *şlic*) < cf. tc. *başlik* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v., Suciu, v. *başlic*);

saríc „văl făcut dintr-o țesătură fină (și adesea împodobit cu pietre prețioase), care se înfășură în jurul fesului, alcătuind împreună turbanul turcesc; p. gener. „turban” (var. *sarác*, *sărác*, *sărechi*, *sărác*) < tc. *sarik*. (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v., Suciu, s.v.);

turlubán „turban” < *turban* + *tulpan* (dexonline.ro).

d) termeni specifici vestimentației tradiționale/costumului popular:

bált (Trans., Bucov.) „văl de mireasă” < lat. *balteus* (DER, s.v., MDA, s.v., DELR, s.v., LR, 16);

barabún (Dâmbovița) „basma” < et. nec. (DELR, s.v.);

basma < tc. *basma* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., Suciu, s.v., DELR, s.v.);

batic < fr. *batik* (DLR, s.v., DEX, s.v., DELR, s.v.);

broboádă (var. *brobodă*, *proboadă*) < *probodi < bg. *podbradja* sau bg. *podbradka* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., DELR, s.v.);

casâncă (Mold., Bucov.) „broboadă de lână sau de mătase, împodobită pe margini cu flori brodate și franjuri” (var. *casuncă*) < rus. *kosânka* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

căiță (reg.) „bonetă, scufie, căciuliță (pe care o purtau în trecut femeile măritate)” < sb. *kaica* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., LR, 90);

cárpă (prin Oltenia, Tr. și Mold.) „maramă, basma tulpan” < sl. *krŭpa*, *kărpa*, scr. *krpa* (DLR, s.v., DER, s.v.)

ceápsă (reg.) „mică bonetă sau scufiță de pânză albă, bogat împodobită cu ornamente colorate, țesute sau cusute” (var.: *ceápță*) < magh. *csápsza*, sb. *čepac* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

clop (reg.) „pălărie țărănească din fetru de culoare neagră, cu calota semisferică și cu borurile înguste” < magh. *kalap* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

dirmeá (înv. și reg.) „basma, broboadă” (var. (înv. și reg.) *digrimea*, (înv.) *deghermea*, *degremea*, *deirmea*, (reg.) *dârmea*, *dirimea*, *dermea*, *deremea*, *delmea*, *dermie*, *durmeá*, *dulmeá*, *grimeá*) < tc. *dürme* (DLR, s.v., DER, s.v., cf. Suci, s.v.);

félegă (reg.) „basma, năframă” (dexonline);

grimeá (reg.) „basma cu care femeile (de la țară) își acoperă capul” < tc. *derme* (DEX, s.v., cf. Suci, v. *dirmea*);

hóbot (reg.) „basma purtată de mireasă; vâl de mireasă; (Mold., Bucov., Transilv.) Basma cu care se leagă femeile la cap; vâl” < sl. *hobotŭ*. (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v.);

îmbrobodeá (pop. și fam.) „broboadă” < *îmbrobodeală* (DLR, s.v., MDA, s.v.);

legătúrá (pop.) (și în sintagma *legătură de cap*) „bucată de pânză de diferite culori și forme, pe care o poartă femeile pe cap; basma, broboadă, tulpan, testemel” < lat. *ligatura* (DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

marámă „fâșie lungă de voal fin, cu care femeile de la țară își acoperă capul când se îmbracă în costum național (lăsând capetele să atârne până aproape de pământ); ștergar” < tc. *mahrama* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v., cf. Suci, *năframă*);

munúnă (Trans., Maram.) „Podoabă în formă de cunună făcută din mărgel, din flori artificiale, din monede etc., purtată de fete pe cap, mai ales la nuntă, sau de flăcăi, la pălărie” < et. nec., cf. *cunună* (cf. DER, s.v., MDA, s.v.);

năfrámă „bucată de pânză de in, cânepă, bumbac, borangic etc. tivită pe margini și adesea împodobită cu cusături, folosită ca basma, batistă, ștergar etc.” < tc. *mahrama* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v., Suci, s.v.);

pártă (reg., Maram., Ban.) „panglică împodobită cu monede de aur sau de argint sau cu mărgel (legată în păr, pe frunte sau la pălărie); salbă de bani sau de mărgel” < magh. *párta* (DLR, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

pânzătúrá (reg.) „broboadă, basma, năframă” < *pânză* + suf. *-tură* (DLR, s.v., DEX, s.v., MDA, s.v.);

pembríu „testemel” (Seche, L., Seche, M., s.v., dexonline.ro);

peștimán (reg.) „legătoare de cap care se poartă pe sub broboadă” (var. (reg.) *peștemán*) < tc. *peštimál* (cf. DLR, s.v., DER, s.v., MDA, s.v., Suci, s.v.);

pínten (Trans.) „năframă”; p. spec. „vâl al miresei” < sl. *pentinŭ* (DLR, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

pomesélnic (reg.) „vâl sau bucată de pânză albă, brodată, purtată de femei pe cap”; (înv.) „scufie împodobită cu mărgel, cordeluțe colorate, fluturași etc., pe care o purtau femeile, la portul popular, în zilele de sărbătoare” < et. nec. (cf. DER, s.v., MDA, s.v., LR 2, 52);

procóv „vâl de mireasă” < sl. *pokrovŭ* (DEL, s.v., MDA, s.v.);

sovón (reg.) 1. „vâl purtat de femei ca podoabă; spec. vâl de mireasă”; 2. „pânză albă care se pune mirilor pe cap, la cununie” (var.: *zovón*) < cf. bg. *savan*, slv. *savan*, cf. gr. *savanon* (cf. DLR, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.);

șervét (reg.) „năframă” < et. ns., cf. pn. *serweta*, fr. *serviette* (DLR, s.v., MDA, s.v.);

șiríncă (Maram.) „basma (mare); năframă” (var. *șerincă*, *șilincă*, *șiningă*, *șiringă*, *șurincă*, *șirinc*) < rus., ucr. *șirinka* (DLR, s.v., MDA, s.v.);

șláier „vâl de mireasă” < germ. *Schleier*, magh. *slájer* (DLR, s.v., MDA, s.v.);

ștergár „maramă, năframă” < *șterge* + suf. *-ar* (DLR, s.v., DER, v. *șterge*, MDA, s.v.);

tartán (reg.) „broboadă” (LR: 27);

testemél (pop.) „basma, tulpan, năframă” (var. *testemeu*, *testimel*, *tistemel*, *tistimel*; *testemea*) < tc. *testmal*, *destmal*, bg. *testemel* (cf. DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v., Suci, s.v.);

tulbént (reg.) „vâl de mireasă”; 2. (Ban.) Panglică cusută cu fir, pe care o poartă femeile tinere pe cap sau pe frunte”; 3. (Ban.) „căiță împodobită cu bani, pe care o poartă femeile” (var. *dulbent*,

turbent, turbentiu < tc. *tülbent*, srb. *tulbenta, dulbent* (DLR, s.v., MDA, s.v.);

tulpán „basma în trei colțuri cu care femeile (de la țară) își acoperă capul” < ngr. *tulpáni* (DLR, s.v., DEX, s.v., DER, s.v., MDA, s.v.).

Așa cum se poate observa, termenii care denumesc piesele pentru acoperirea capului au origini diferite:

- sunt termeni moșteniți din substrat și din latină;
- sunt termeni împrumutați din slava veche, din bulgară, din rusă, din ucraineană, din sârbă, din maghiară, din greacă, din germană, din turcă, din franceză, din italiană, din engleză;
- sunt termeni creați pe teren românesc;
- sunt termeni proveniți de la nume proprii,
- sunt termeni pentru care dicționarele propun o etimologie multiplă;
- termeni cu etimologie necunoscută sau nesigură.

Unii dintre acești termeni se pot grupa în serii sinonomice complexe (Seche, L, Seche, M., 1982) ale căror elemente sunt într-o relație de identitate semantică sau doar de cvasiechivalență:

basma, legătură, tulpan, (pop.) *testemel*, (înv. și reg.) *peștiman*, (prin Munt.) *barabun*, (Olt., Mold. și Transilv.) *cârpă*, (Maram.) *șirincă*, (înv., în Transilv.) *felegă*;

batic, băsmăluță, (rar) *fișiu*;

broboadă, (Mold., Bucov.) *casâncă*, (rar) *fișiu*, (reg.) *îmbrobodea, îmbrobodeală*, (Transilv., Maram. și Bucov.) *pânzătură*;

bonetă, bonețică, scufie, scufiță, (reg.) *scufă, căiță*, (Ban.) *căpiță* (~ pentru sugaci), *căciuliță, scufă, scufiță, tichie*, (Transilv., Ban. și Bucov.) *ceâpsă*;

căciulă, (Mold. și Bucov.) *cușmă*, (Transilv. și prin Munt.) *șapcă*;

maramă, năframă, (reg.) *șervet*, (Transilv.) *pinten*, (Transilv., Maram. și Bucov.) (Maram.) *șirincă*;

pălărie, (Transilv. și Ban.) *clop*, (arg.) *găină*;

turbán, (înv.) *cealma, saric, turluban*;

voál, vâl, (reg.) *hobot, procov, sovon, tulbent, zaimf*, (prin Transilv. și Bucov.) *balț*, (Transilv.) *șlaier*. (~ de mireasă).

4. Câțiva dintre termenii care denumesc piesele pentru acoperirea capului intră în componența unor frazeologisme de o mare încărcătură expresivă. Simple la prima vedere, acestea se remarcă prin frumusețe și bogăție semantică, dar, mai ales, prin învățăturile și codul de valori pe care le transmit, deoarece înmagazinează „o întreagă experiență practică de viață, un îndreptar privind condițiile viețuirii și imperativele conviețuirii, într-un cod etic și estetic” (Dumistrăcel, 1980: 243). Într-o manieră extrem de plastică și elegantă, pot exprima stări afective, constatări, sentințe sau amendări care se abat de la regulile bunei-cuviințe.

Termenul *căciulă* intră în componența mai multor frazeologisme formate în jurul unor semnificații pe care acest obiect vestimentar le are. *Căciula* reprezintă, în primul rând, un însemn masculin, asociat ideii de bărbăție, de stâlp al casei, iar printr-o expresie de tipul *a purta căciula degeaba* este punctată lipsa de autoritate, lipsa de bărbăție. În vechime, *căciula* era asociată rangului, în diferite epoci acest lucru fiind marcat și de blana/materialul din care era făcută, de podoabe etc. Ca atare, expresia *așa cap, așa căciulă* care la început a simbolizat valoarea sau nonvaloarea persoanei care o purta, prin extinderea sensului și prin metaforizare, a ajuns să desemneze inteligența sau noninteligența unei persoane. Dintotdeauna o formă elementară de respect și de bună creștere a reprezentat-o salutul, care era însoțit și de descoperirea capului: *a-și lua/a-și scoate căciula (de pe cap)*. În același timp, în bătaie de joc, unei persoane care nu salută (mai ales copiilor pentru a le corecta comportamentul) i se va spune: *Bună ziua, căciulă (că stăpânul n-are gură)!* Câștigarea respectului celorlalți prin comportament sau prin anumite acțiuni întreprinse se regăsește în expresia *a-și lua căciula din cap în fața cuiva*. Exteriorizarea anumitor stări este redată prin expresia *a da cu căciula în câini* care, de la un gest de apărare, a ajuns să însemne „a fi cu chef”; „a fi foarte supărat” sau „a-și face de cap”. În schimb, expresia *(bun de) să dai cu căciula în câini* face referire la ceva foarte gustos. De asemenea, sentimentul de vină este redat prin expresia *a fi/a se ști/a se simți cu musca pe căciulă*. O altă

expresie extrem de plastică este și *a-i ieși (cuiva) părul prin căciulă*, care poate însemna „a i se urî așteptând”, dar și „a o duce greu, a săraci”. Cu o valoare metaforică, termenul *căciulă* apare în expresia *asta/aia e altă căciulă* „asta e altceva, altă socoteală”.

Termenul *pălărie*, asociat, de regulă, unui anumit rang, apare în două expresii antonimice: *a lovi/a plesni (pe cineva) în pălărie* „a spune cuiva o vorbă înțepătoare, a ironiza, a-i atinge un punct sensibil” și *a-l durea în pălărie* „a nu-i păsa”.

Termenul *fes* apare în două expresii: *a-i turti cuiva fesul* „a face pe cineva să rămână uimit în fața unei prostii săvârșite; a comite o mare prostie; a face de râs pe cineva” și *interesul poartă fesul* „se spune cuiva care acționează numai pentru a dobândi avantaje”.

Termenul arhaic *ișlic* a stat la baza unei expresii foarte sugestive: *a călca (pe cineva) pe colțul ișlicului* sau *a pocni (pe cineva) la coada ișlicului* „a jigni (pe cineva)”.

Asocierea termenilor *tichie* și *mărgăritar* face ca expresia *Ce-i lipsește chelului? Tichie de mărgăritar* să fie extrem de sugestivă, la adresa celui care, lipsit de lucruri de primă necesitate, dorește să aibă altele, mai puțin utile sau inutile.

Termenul *basma* a dezvoltat o valoare figurată în expresiile *a scoate (pe cineva) basma curată* „a scoate (pe cineva) nevinovat” și *a ieși/a scăpa basma curată* „a scăpa cu bine dintr-o încurcătură”.

În schimb, termenii *batic*, *maramă*, *munună*, *comănac* apar în așa-numite expresii „copii ale realității” (Dumistrăcel, 1980: 142):

- *a-și pune marama sau baticul (pe cap)* „a se căsători”, conform obiceiului că o femeie căsătorită nu mai trebuie să stea cu capul descoperit;
- (Trans., Maram.) *a-i pune (unei fete) mununa* „a o lua în căsătorie”;
- *a-și pune capul sub comănac* „a se călugări”, care a căpătat și un sens ironic;
- *a i se pune (sau a i se lua cuiva) un vâl (de) pe ochi* „a înceta (sau a începe) să vadă, să judece limpede, să înțeleagă ceva”.

Analiza efectuată a pus în evidență bogăția câmpului semantic al termenilor care denumesc piesele vestimentare pentru acoperirea capului. Marea varietate a acestor termeni se explică prin aceea că, dincolo de considerentele de ordin practic și estetic, în decursul istoriei, acoperirea capului a comportat și un cod simbolic, marcând diferențele de vârstă, de stare civilă, de ocupație, de statut social și economic. Astfel, piesele vestimentare pentru acoperirea capului au fost indicele puterii, al autorității, simbol al unei ierarhii sociale, al identității naționale, al mândriei, al respectului sau al lipsei de respect, al apartenenței la o anumită categorie profesională. Acești termeni, marcați temporal, spațial, social și funcțional, oferă însă și o viziune asupra relațiilor multiculturale, interetnice și interumane în diferite epoci din spațiul românesc.

BIBLIOGRAFIE

*** *Dicționarul limbii române*, Tom. I-XIX, *Literele A-Z* București, Editura Academiei, 2010 (DLR).

*** *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I A-B, București, Editura Academiei Române, 2012 (DELR).

*** *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998 (DEX).

*** *Micul dicționar academic*, Vol. III, *Literele I-Pr*, Vol. IV, *Literele Pr-Z*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003 (MDA).

*** *Lexic regional*, București, Editura Academiei, 1960 (LR).

*** *Lexic regional 2*, București, Editura Academiei, 1967 (LR 2).

Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura SAECULUM I.O., 2002 (DER).

Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

Grau, François-Marie, *Istoria costumului*, București, Editura Meridiane, 2002.

MacKenzie, Mairi, *...isme - să înțelegem moda*, București, Editura RAO, 2010.

Seche, Luiza, Seche, Mircea, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, București, Editura Academiei, 1982.

Suciu, Emil, *Influența turcă asupra limbii române*, II, *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei, 2010.

<https://dexonline.ro/>